

איסור נטיעת עץ אצל המזבח

ראשי פרקים

מבוא

- א. הרמב"ם — איסור נטיעת אילן, הרחקה מעבודה זרה
- ב. רש"י — איסור נטיעת אשרה, ואיסור נטיעת אילן ע"י המזבח
- ג. העץ מסמל עצמאות ועשיה, המזבח ענוה וכפרה
- ד. בנין עץ ואבן בבית כנסת, ודתות העולם

מבוא

"לא תיטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך אשר תעשה לך" (דברים טז, כא).

מהו גדר האיסור וטעמו? האם לפנינו איסור אחד או שניים, ואם כן מה היחס בין השניים? מה הקשרו של הפסוק, לפניו ולאחריו, בתחילת פרשת שופטים? כיצד פירושו חז"ל, וכיצד בואר ע"י הראשונים והמפרשים? במאמר זה נעסוק בביאור שתי שיטות עיקריות: שיטת הרמב"ם ושיטת רש"י. בגדר ההלכתי, בהיבט הפרשני, ובזיקתם של אלו לדברי חז"ל בנידון, ולאור הדברים הללו נרחיב בהיבט הרעיוני.

א. הרמב"ם — איסור נטיעת אילן, הרחקה מעבודה זרה

הרמב"ם בהלכות עבודה זרה ו, ט כותב:

הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה, בין אילן סרק בין אילן מאכל, אע"פ שעשאו לנוי למקדש ויופי לו, הרי זה לוקה, שנאמר: 'לא תיטע...!'

וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות, לא תעשה יג:

שלא לטעת אילן במקדש או אצל המזבח על דרך הנוי לו והכבוד ואפילו כוון בזה עבודת הא-ל יתעלה...

בהלכות עבודה זרה שם בהלכה י הוסיף הרמב"ם:

אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות,

איסור נטיעת עץ אצל המזבח

אע"פ שהוא בבניין ואינו עץ נטוע הרחקה יתירה היא¹, שנאמר: כל עץ², אלא כל האכסדראות והסככות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש, של אבן היו לא של עץ.

וכן כתב בהלכות בית הבחירה א, ו:

ואין בונין בו עץ בולט כלל אלא או באבנים או בלבנים, ואין עושין אכסדראות של עץ בכל העזרה אלא של אבנים.

תוספת זו היא על פי הספרי שיובא בסמוך. אסור אם כן, ליטע אילן אצל המזבח. "אשרה" שבפסוק לא בא לאסור נטיעת עץ לעבודה זרה, כי יש להשמיד עצי אשרה (דברים יב, ג). אין צורך לאסור נטיעתם, ובכלל אין זה עניין למזבח דווקא, ואין כאן מקומו של איסור זה³.

"אשרה" המוזכר כאן הוא לשון "ראיה"⁴, כי הכל רואים את העץ ומתקבצים אצל המזבח ע"י העץ. הרמב"ן בדברים טז, כא כותב:

כל אילן הנטוע על פתחי בית האלקים יקרא אשרה, אולי בעבור שהוא שם בדרך מראה אותו לעם יקרא כן מלשון תמוך אשורי במעגלותיך (תהילים יז, ה), יזהיר הכתוב שלא יטע אילן אצל מזבח ה' לנוי ויחשוב שהוא כבוד והדר למזבח ה'...⁵.

אפשר גם לפרש כי "אשרה" הוא אכן עץ שמשמש לעבודה זרה, אך כאן הוא בא להסביר טעם הכתוב, שהנטוע אילן בסמוך למזבח הוא דרך עובדי עבודה זרה כמובא בסמוך, ואם כן אפילו שהוא לא התכוון לאשרה של עבודה זרה, הרי נראה הדבר כאילו נוטעים עץ לעבודה זרה.

הטעם מבואר ברמב"ם, בהל' עבודה זרה ו, ט:

1. מפרשים רבים הבינו שהוא רק איסור מדרבנן. ראה רמב"ן על התורה שם, וכסף משנה שם. יש שהסבירו כי הוא איסור דאורייתא אלא שאין לוקין עליו, ראה פירוש תולדות אדם על הספרי שם.
2. בפשטות נראה כי "כל" בא לרבות בניין עץ בנוסף לעץ נטוע, אולם ר' אליעזר נחום והספרי דבי רב (לר"ד פארדו) בפירושם לספרי שם אומרים שהריבוי "כל עץ" בא לרבות אילן סרק כנזכר בדברי הרמב"ם לעיל. ולפ"ז נראה כי אילן סרק הוא מדאורייתא, ואיסור בניין עץ הוא איסור בעלמא, כנראה מדרבנן, ראה להלן.
3. בשאלות אלו התקשו מפרשי רש"י עה"ת, ובראשם הרא"ם (מזרחי על התורה). ובספרי דבי רב על הספרי שם הקשה עוד, הרי איסור זה הוא בכלל "לא תעשה לך פסל", עי"ש.
4. על פי הפסוק "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשרנו" (במדבר כג, ט). ובדעת מקרא שם: אשרנו — אראנו (שור-ראה).
5. וכן פירשו ר' אליעזר נחום והספרי דבי רב על הספרי את הרמב"ם ע"פ דברי הרמב"ן הללו.

הרב ד"ר איתמר ורהפטיג

מפני שהיה זה דרך עכו"ם, נוטעים אילנות בצד מזבח שלהן כדי שיתקבצו שם העם.

רעיון זה כתב הרמב"ם גם בספר המצוות לא תעשה יג, וכן הרמב"ן לדברים טז, כא. לפ"ז אין טעם מהותי באיסור נטיעת העץ כשלעצמו, אלא הוא בגדר הרחקה מעבודה זרה. לפי הרמב"ם בהל' עבודה זרה, ולפי הרמב"ן העץ שימש כמראה מקום, ולפי הרמב"ם בסהמ"צ, העץ בא ליופי, ובדבר זה לכשעצמו אין פסול, אדרבה, הנוטע מתכוון לטובה (נוי למקדש, הדרכה לבאים כמבואר בדברי הרמב"ם והרמב"ן), אבל כיוון שכך נוהגים עובדי עבודה זרה, נאסר הדבר.⁶

יתר על כן, חז"ל דורשים הרחקה יתירה כך נאמר בספרי שם:

לא תיטע לך... מלמד שכל הנוטע אשרה עובר בלא תעשה,⁷ ומנין לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית שעובר בלא תעשה? ת"ל כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך. ר' אליעזר בן יעקב אומר מניין שאין עושין אכסדראות בעזרה? ת"ל לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך....

הרי לנו ריבוי מן הכתוב: "כל עץ", אלא שנחלקו תנאים בהיקף הריבוי. לשניהם נאסר גם בניין עץ,⁸ אם מדאורייתא ואם מדרבנן (ודרשת כל היא אסמכתא מן הכתוב), אלא שנחלקו באשר למרחק מן המזבח. לתנא קמא נאסר בכל הר הבית, ולר' אליעזר בן יעקב בעזרה בלבד,⁹ והרמב"ם פוסק כר' אליעזר בן יעקב.¹⁰

עד כאן תיאור שיטת הרמב"ם בקצרה. בסברה קשה קצת להבין מדוע הרחיקה תורה ואחר כך הרחיקו חכמים עוד. דוחק לומר שהוא בגדר סייג,

6. קרוב לרעיון זה נאמר בפסוק הבא ביחס למצבה, ועל' במפרשים שם.
7. משפט זה מתפרש היטב לרש"י (כמובא להלן) המבאר תיבת "אשרה" כעבודה זרה ממש, ראה ספרי דבי רב שם, ובדעת הרמב"ם יש לדחוק שאין כוונה בספרי לאשרה של עבודה זרה, אלא כל עץ אצל המזבח נקרא אשרה, כפי שנראה לעיל, ראה פירוש ר' אליעזר נחום לספרי שם.
8. הכס"מ אומר שנחלקו גם בגדר איסור בניין עץ. לתנא קמא הוא מן התורה ולוקים עליו, ולר' אליעזר בן יעקב הוא איסור דרבנן. וי"א שהוא איסור תורה ללא מלקות ולעיל הערה 1.
9. הראב"ד בהלכות בית הבחירה שם אומר שהאיסור הוא משער ניקנור ולפנים, כלומר עזרת ישראל והכהנים, אבל בעזרת נשים מותר, ובכך מתרץ קושי הרמב"ם מבניין עץ שעשו בעזרת נשים. ע"ש.
10. בכס"מ מנמק כי "משנתו קב ונקי", וכן משום שהובאו דבריו בגמ' בתמיד כח ע"ב.

איסור נטיעת עץ אצל המזבח

כדי שלא יבואו לזבוח לעבודה זרה. כלומר שאיסור תורה מפורש משמש כסייג לאיסור תורה אחר¹¹. ונראה שהרמב"ם לשיטתו על פי דבריו באיסורים נוספים שהם דרך העכו"ם. כך הוא אומר ביחס לאיסור הקפת פאות הראש, השחתת הזקן, כתובת קעקע ושריטה לנפש. כל אלו הם דרך עובדי עבודה זרה (ראה הל' עבודה זרה פרק יב).

אמנם שם בעצם המעשה יש סרך של עבודה זרה, ואילו בנידון דידן כוונתו לשמים (נוי למקדש). ואולי החשש הוא כי בעיני הבריות דרך זו נראית במידת מה כדרך עובדי עבודה זרה, ולכן יש להתרחק ממנה מרחק רב. בין כך ובין כך עניין זה שייך להשקפתו הכוללת של הרמב"ם את מלחמת התורה כנגד עבודה זרה.

ב. רש"י — איסור נטיעת אשרה, ואיסור נטיעת אילן ע"י המזבח

שונה שיטת רש"י, ע"פ פירושו לדברים טז, כא:

לא תיטע לך אשרה: לחייבו עליה משעת נטיעתה, ואפילו לא עבדה עובר בל"ת על נטיעתה, לא תיטע לך אשרה כל עץ: אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית.

הסביר השפתי חכמים:

אע"פ שבקרא לא כתיב ולא תיטע לך כל עץ אצל מזבח, מ"מ מוכרח אתה לומר דגם "לא תיטע" קאי על "כל עץ", דאל"כ קשה היאך כתיב לא תיטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח, וכי עבודת אלילים דווקא אצל מזבח אסור לעבוד... אלא ה"ק לא תיטע לך אשרה כלל בכל העולם כולו, ולא תיטע לך כל עץ אצל מזבח דווקא...

לפי זה יש בפסוק שני איסורים, נטיעת אשרה בכלל, ונטיעת עץ אצל המזבח. ועדיין צ"ע מדוע התורה כרכה שתי נטיעות אסורות אלו, האם רק בגלל שהנטיעה משותפת להם¹²?

עכ"פ באשר ללאו הראשון, עולה מדברי רש"י כי החידוש הוא שעוברים עליו משעת נטיעה, כשעדיין אין האשרה בפנינו. אך האיסור השני דורש עיון, מה טיבו, הרי איסור זה עומד לכשעצמו ללא קשר לעבודה זרה?

11. מצינו דוגמאות מעטות כאלו, כך למשל יש אומרים שאיסור "בל יראה" חמץ בפסח הוא סייג כדי שלא יבוא לאוכלו (ראה ר"ן פסחים א ע"א ברי"ף).

12. ראה נצי"ב, העמק דבר לדברים טז, כא.

הרב ד"ר איתמר ורהפטיג

טרם נדון בטעם האיסור נעמוד על ההבדל להלכה בין שיטת רש"י לשיטת הרמב"ם. לרש"י איסור תורה קיים בכל מבנה עץ, אם כי נראה שרק בית מעץ אסור ולא בית אבן¹³, בניגוד לרמב"ם, שאף מבנה עץ, אינו איסור בר מלקות. בנוסף, לרש"י האיסור קיים בכל שטח הר הבית, בניגוד לרמב"ם – רק בעזרה.

לכאורה מחלוקת רש"י והרמב"ם היא מחלוקת התנאים שבספרי¹⁴. רש"י הביא דעת תנא קמא¹⁵, והרמב"ם פוסק כר' אליעזר בן יעקב.

אולם אין הכרח לומר כן, לשני הכיוונים:

לפי רש"י יתכן שהתנאים כלל לא נחלקו, ור' אליעזר בן יעקב מביא רק דוגמא מעשית, שכן בגמ' בתמיד כח ע"ב מבואר שהיו אכסדראות בעזרה, והגמ' מסבירה שהיו עשויים עץ ולא אבן, רק יש אומרים שגם לתנא קמא זהו איסור בעלמא, ואין לוקין עליו¹⁶.

יתר על כן, יש שאין גורסים בדברי תנא קמא את המילים "ולבונה בית"¹⁷, ואם כן, תנא קמא עוסק רק באילן. אדרבה, יתכן שר' אליעזר בן יעקב בא להחמיר ולאסור גם אכסדראות. אך יתכן גם שתנא קמא עוסק בדין תורה שלוקין עליו, ור' אליעזר בן יעקב הוסיף איסור דרבנן, שגם תנא קמא מסכים לו. ואם כן תנא קמא אסר נטיעת אילן בכל הר הבית, ומסכים הוא לתוספת איסור דרבנן של מבנה עץ בעזרה¹⁸.

מאידך גיסא לפי הרמב"ם יש לעיין. לכאורה הוא לא פסק כתנא קמא שאסר בכל הר הבית. אולם הנצי"ב בפירושו עמק הנציב לספרי, סבור שהרמב"ם

13. ראה כס"מ על הרמב"ם. ועדיין צ"ע מדוע תנא קמא מזכיר "בונה בית" ור' אליעזר בן יעקב "אכסדראות", אם שניהם מתכוונים לאותו דבר. אכן ר' אליעזר נחום בפירוש לספרי מבחין ביניהם: תנא קמא אוסר בית ואכסדרה מדרבנן (ולדעת הספרי דבי רב שם – מן התורה), ור' אליעזר בן יעקב אוסר אכסדרה דווקא מדרבנן (ולדעת הספרי דבי רב – איסור בעלמא) אבל בית עץ מותר (והספרי דבי רב מוסיף כי בהיכל ובאולם אוסר הרמב"ם כל מבנה עץ). וראה עוד להלן את פירוש המהר"ל לבית.

14. כך עולה מדברי הכס"מ שם, וכן פירוש הזרע אברהם על הספרי שם.

15. ראה פירוש זרע אברהם על הספרי שם שאומר כי רש"י הוא פרשן ולא פוסק והביא דעת תנא קמא, משום שהיא קרובה יותר לפשוטו של מקרא, עי"ש.

16. ראה פירוש תולדות אדם על הספרי שם.

17. להשמטה זו אישוש מהרבה כתבי יד, ראה ספרי מהדורת פינקלשטיין, וכן גרס הגר"א.

18. אמנם אין לומר כן בדעת רש"י עצמו, אך גורס בספרי "ולבונה בית". ועי' שפתי חכמים על רש"י שם.

איסור נטיעת עץ אצל המזבח

לא גרס בדברי תנא קמא "ולבונה בית בהר הבית". ולפ"ז שוב י"ל שאין מחלוקת, ולדעת הכל אין איסור אלא בעזרה, בנטיעת עץ איסור תורה בר מלקות, ובמבנה עץ איסור בעלמא או איסור דרבנן¹⁹.

לרש"י, כאמור, שני איסורים בפסוק. האיסור השני, נטיעת עץ ע"י המזבח, אין לו בהכרח קשר לאיסור עבודה זרה. אם כן מה טעמו? המהר"ל בפירושו גור אריה לדברים טז, כא, מסביר שלפנינו שני לאווים נפרדים, ובאשר ללאו השני הוא אומר:

אבל טעם האיסור ההוא כמו שיתוף דבר אחר, שברי ראוי להיות במזבח במיוחד, כדי להורות על מי שנבנה לו המזבח הוא מיוחד, ומי שנוטע אצלו אילן או בית, הרי הוא משתף עמו דבר.

כלומר, למזבח מעמד מיוחד בעבודת הקרבנות²⁰, ואין לשתף לו דבר אחר. לפ"ז יתכן שהאיסור של בית לידו הוא לאו דווקא בית עץ, אלא כל בית אסור ואפילו בית אבן. המהר"ל עצמו מזהיר בהמשך דבריו שם משיתוף בית דירה או אילן למזבח. זהו חידוש גדול, שלא מצאתי לו חבר אדרבה, בגמ' בתמיד כח ע"ב מבואר שהיו שם אכסדראות אבן. ואולי יש לחלק בין אכסדרה לבית וצ"ע. מאידך גיסא, לא ברור מדוע אסור לנטוע גם בעזרה, וכל שכן בהר הבית לדעת תנא קמא, שכן רחוק הוא מן המזבח.

פירוש אחר כותב המשך חכמה, בפירושו לדברים טז, כא, ולפיו יש ניגוד בין עץ למזבח. כבר הנביאים הזהירו שאין הקב"ה צריך לקרבנות. "אם צדקת מה תיתן לו" (איוב לה, ז) וכיוצ"ב רבות. אלא הקורבנות פועלים על נפש האדם, הגויים היו עובדים לכוכבים ומזלות, שכן האמינו שהם מוסיפים בהם כח שפע.

והנה ידוע שהאבן שהוא דומם אינו ניזון ואינו מתווסף מעצמו, לא כן הצומח והחי, ניזונים וגדלים ומוסיפים שלמות... ולהורות כוונה זו, צווה ית' לעשות מזבח אבנים ולא יהי בו שום עץ, להתבונן, כמו שהמזבח מקום הקורבנות – הוא דבר שאינו ניזון... כן כל עניין הקורבנות הוא לא לסיבת הזנה והתוספות בשלמותו כלל....

אם כן בניין עץ עלול להטעות ח"ו, כי יש בקורבנות רעיון של מזון ותוספת כלפי מעלה, ולכן נאסרה נטיעת האילן, והורחב באיסור על "כל עץ".

19. אולם לגירסה זו אין שום אישוש מן הכת"י שלפנינו, ראה מהדורת פינקלשטיין, שם.
20. ראה עוד מהר"ל, גור אריה לבמדבר כג, ד: "כי המזבח – שעליו הקרבת הקורבן – על ידו הדבקות בו יתברך".

ג. העץ מסמל עצמאות ועשיה, המזבח עונה וכפרה

לאור דבריו אלו של המשך חכמה, אציע עוד הסבר לניגוד שבין עץ לאבן. גם המהר"ל וגם המשך חכמה הסתמכו על דרשת חז"ל "כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו מעמיד אשרה אצל המזבח", ולמדו מכך כי יש כאן צירוף פסול (ראה סנהדרין ז ע"ב). אם כן אף אנו נצביע על ניגוד בדרך הבאה. העץ מסמל כח מסוים בנפש האדם ומזבח אבנים – כח נגדי, ואין לצרף כוחות אלו. העץ מסמל פריחה²¹, תנועה ועליה, שמקורה במעשה האדם. אדם נטע את הגרעין, את השורש וכעת העץ צומח. יש בו דמיון לאדם, "כי האדם עץ השדה", וכבר עמד המהר"ל (תפארת ישראל פרק ג) על הזיקה שבין אדם אדמה, בשניהם יש פוטנציאל שעתיד ליתן פירות. אלא שהעץ, מרגע שניתנה לו "רשות" לפרוח, צומח גם מעצמו, ואינך יודע לאן יטה. שרשו יציב, אך נופו, מי יודע לאן ישאנו הרוח. הדמיון לאדם אומר: יש לך שורשים, יש לך פוטנציאל של צמיחה. אך כעת אומרים לאדם: שמור עצמך, כוון עצמך לכיוון הנכון. רעיון זה כשלעצמו יפה הוא, ואין בו שום גנות לעץ. אדרבה, מדמים את העץ לאדם. אך רעיון זה איננו מתאים למזבח, שמבטא רעיון אחר. עיקר עניינו של המזבח הוא מזבח כפרה, לפי הרמב"ן בויקרא א, ט, האדם צריך לחשוב שהוא מקריב נפשו, ושהקורבן בא במקומו. הוא מבטל עצמו, כמו שהוא, בפני קונו.

במילים אחרות, יש באדם שני כוחות הפכיים והוא מודע לשניהם בעמדו לפני ה'. מצד אחד, גדלות האדם, אפשרותו להגיע לשיאים גבוהים, ומצד שני אפסותו והתבטלותו בפני הבורא ית', וכפי שנאמר בתהילים ה, ד-ה: "כי אראה שמיד מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת, מה אנוש כי תזכרהו וכן אדם כי תפקדהו". הרי לנו שפלות האדם²², ומיד אחרי זה, שם ו-ז: "ותחסרהו מעט מאלוקים, וכבוד והדר תעטרהו, תמשילהו כמעשה ידיך, כל שתה תחת רגליו". הרי לנו גדלות האדם. כאשר אדם עומד בפני ה' ומבקש כפרה, מתאימה לו הרגשה של אבן, של דומם, שמכיר בשפלותו, כפי שהוא של עץ הצומח ועולה, שיש בו מעין התחרות ח"ו עם הקב"ה יתברך.

21. ראה פירוש הרש"ר הירש לדברים כה, ח: "כי העץ הוא בדרך כלל משל לגדולה ופריחה מתמדת וגוברת...".

22. ראה עוד ישעיהו ב, ה-כב.

איסור נטיעת עץ אצל המזבח

המזבח עשוי מאבן דווקא²³, כדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה א', יג, לאחר שהוא מתאר בניין ההיכל והעזרות מאבנים, ללא עצים, הוא אומר: "המזבח אין עושין אותו אלא בניין אבנים גזית, וזה שנאמר בתורה מזבח אדמה תעשה לי, שיהיה מחובר באדמה שלא יבנוהו לא על גבי כיפין...".

נשוב ונחדד את ההבדל. עץ צופה פני עתיד. יחודו בכח הגידול שבו. ואילו אבן משקפת את המצב העכשווי, ללא אפשרות גידול. רק הקורבן משקף את האדם כפי שהוא, מקבל בהכנעה את ריבונות הבורא, וניחם על כישלונותיו בעבר. האבן גם נכנעת במובן זה, שהכל דורסים עליה, ואילו על עץ אין דורכים. אדרבה, העץ כביכול דורך על שורשיו ומתעלה מעליהם.

יתר על כן. בכיוון מחשבה זה אפשר גם להבחין בין אבן לאבנים, היינו בין מצבה למזבח, המצבה היא אבן אחת, טבעית, שטוחה, ואילו המזבח הוא בניין אבנים²⁴, היא מעשה ידי אדם, אלא שכעת האדם ניצב כפי שבנה עצמו עד כה, ואינו מתייחס לפוטנציאל שיש בו. עץ ליד המזבח עלול לבלבל את כוונתו באותה שעה של הקרבה.

לאור האמור ניתן גם להסביר את ההבדל בין שיטת רש"י לשיטת הרמב"ם. לרמב"ם נטיעת עץ אסורה בעזרה בלבד, שכן די בהרחקה זו מדרכם של עובדי עבודה זרה. אך לרש"י מקום המקדש כולו מתאים לאבן ולא לעץ, שמבטא רעיון אחר.

ד. בנין עץ ואבן בבית כנסת, ודתות העולם

ר' עקיבא איגר, בהערותיו לשו"ע או"ח סי' קנ, א מביא בשם הרב דוד עראמה, שאין ליטע עצים בחצר בית כנסת. האחרונים הרבו לדון בחידוש זה, ורובם התירו²⁵.

לאור דברינו יש לציין כי לשיטת הרמב"ם יש אולי מקום לדמות בית כנסת למזבח. אך לשיטת רש"י לכל הטעמים שנזכרו לעיל קשה לומר כן. בית הכנסת עצמו אינו דומה למזבח, יתכן שהוא עצמו עשוי מעץ ועכ"פ הבימה בדרך כלל עשויה עץ, ועם כל הדמיון של התפילות לקורבנות, המבנה עצמו

23. בהקשר זה נזכור גם את אבן השתייה שהיתה במקדש (במקום הארון) שממנה הושתת העולם (עי' יומא נב ע"ב), ובתרגום יב"ע על בראשית כח, כב: "והאבן הזאת... ואבנא בא בשיוותי קמא תהי מסדרא בבי מוקדשא דה' ויהון פלחין עלה לשמיא...".

24. עי' נצי"ב, העמק דבר דברים טז, כא.

25. ראה סיכומי דברים בענין זה: הרב מנחם סליי, "נטיעת ובניית עץ בחצר בית המקדש ובחצר בית הכנסת", נעם, כב (תש"ס), עמ' רלו-רסד.

הרב ד"ר איתמר ורהפטיג

אינו דומה למזבח. ואם כן אין טעם לאסור נטיעת עץ סביבותיו. קשה לדבר כאן על שיתוף במובן של המהר"ל, ולא על רעיון של מזון כדברי המשך חכמה, ולא על ניגוד בין עץ ואבן כדברי.

הערה נוספת היא על הביטוי עץ ואבן. מספר פעמים מציינת התורה את העבודה הזרה שימצאו בני ישראל בצאתם לגלות כעץ ואבן. בדברים ד, כח נאמר: "ועבדתם שם אלהים מעשי ידי אדם, עץ ואבן אשר לא יראו...". וכן בדברים כח, לו נאמר: "יולך ה' אתך... ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן". (וכעי"ז גם בפסוק כח, סד).

ריה"ל בכוזרי ד, יא כותב שאלו רומזים לנצרות ולאיסלאם. ויש להטעים כי העץ הוא עץ האשוח או עץ הצלב שמסמל את הנצרות, והאבן היא האבן השחורה במכה שמסמלת את האיסלאם. לאור האמור נתבונן בכפל שבדרכם.

הנצרות רואה באדם יצור חוטא, אלא שעליו לבוא לומר ולהתוודות בפניו, ויסולח לו. כלומר, הוא רואה את האדם בשפלותו, ורק בשפלותו, ללא מימד הגדלות. לכך מתאימה האבן. אך דווקא הם עובדים לעץ, שמסמל עליה, במקום שלא מתאים להתרומם, במי שמאמין שהאדם הוא גם כן עץ המסוגל ומצליח להתרומם. הסתירה הזו ללא פתרון מבלבלת עליהם את היוצרות, ויש שבכח צלב העץ הם מכים במי שבאמת דומה לעץ.

אצל האיסלאם להיפך, הם רואים את האדם כמצליח, ככובש, בעל כוחות חזקים ומנצחים. לזה מתאים עץ, ואולי בעץ יש גם מובן של עליה וניצחון רוחני, ולא דווקא ניצחון פיזי. עכ"פ הם עובדים לאבן, האבן איננה מסוגלת לנוע ולהתעלות, ואם מניעים אותה כוחה רק להשמיד ולהרוס. אכן הם עובדים את האבן בזריקה, זריקת אבנים לעבר האבן השחורה במכה. אבל כאשר האבן איננה מבטאת התבטלות אלא התפארות וכיבוש, היא מתרוממת רק להרע כאמור.